

OLVASÓNAPLÓ

A MULANDÓSÁG GYÖNGYSZEMEI

NÉMETH ISTVÁN: *Zsebtükör*.

Forum, Újvidék, 1973.

A *Zsebtükör* nagyon sok szempontból rendhagyó könyv. Elsősorban talán tartalmánál fogva: az újabb jugoszláviai magyar irodalomban — de akár a régiben is — a kritikus félkezén összeszámolhatná a riportköteteket; a szép hagyományú hazai magyar újságírásban is kevesen vállalkoztak arra, hogy a tiszavirág életű műfajt újságok lapjairól könyvbe mentték át. Rendhagyó azért is Németh István könyve, mert még meg sem volt, s máris mint meglévővel számolt vele a kritika — értékeire figyelmeztetett, kiadását sűrgette. Hisz ezeket az írásokat évek óta ismertük, a Magyar Szó hasábjain jelentek meg két hasábon tördelve (a szerző »kéthasábos írásoknak« nevezi őket), csak vállalkoznia kellett valakinek arra, hogy összegyűjtse, válogatást készítsen belőlük. (Gerold László hozzáértéssel végezte el a válogatás munkáját.) S nem utolsósorban rendhagyó ez a könyv azért is, mert értékeinek megmutatásában, jelentőségének méltatásában nagyszerű egyetértésben volt a kritikai és társadalmi mérce: kevés jugoszláviai magyar könyv részesült ilyen egybehangzó elismerésben, kevés könyvet tartott méltónak figyelmére kritikánk ilyen mértékben — s mindehhez még Újvidék város Októberi-díja is csatlakozott. Kritikai és társadalmi elismerés együtt. Mivel érdemelte ki mindezt a *Zsebtükör*?

Németh István író-újságíró, ám ez a kötőjeles kettős minősítés az ő esetében korántsem a szó leginkább pejoratív melléközöngéjű (elnézősajnálkozó) jelentésében értendő. Az ő esetében az újságírás nem írói megvalósulást helyettesítő kifejezésforma, amelyen át az elvetélt írói alkotás formát és utat talál, hanem szinte a szépírói vállalkozáshoz mérhető, s legjobb darabjaiban rangos prózát teremtő alkotói folyamat. Nyilván ezért is bizonyultak ezek a kéthasábos írások életképesnek a sárguló rotópapír mulandóságából a könyv lapjaira átmentve is. Mert ezek az írások nem könyvbe készültek, egy napilap riportérének teljesítményéhez tartoztak, aki újságírói feladatként járja a Vajdaságot és beszámol arról, amit látott, tapasztalt.

A *Zsebtükör* sikerének és értékeinek két alapvető nyitja van: mit és hogyan lát meg írója világunkban. Mindkét probléma igen izgalmas, hisz ezeknek boncolgatása, szemügyre vétele vezet el a titok megoldásához: miért teszi le olyan jó érzéssel a könyvet a olvasó, s miért kap kedvet rá, hogy újra felüsse, újra végigolvassa?

Németh Istvánt az ember érdekli, minden »kéthasábos« tengelyében ő áll, az alakító, a munkáját végző, az elmélkedő, a boldog vagy elesett ember. Olyan emberek ezek, főként falusi emberek, akik Vajdaság-szerte élnek, hozzátartoznak e tájhoz, szeretik ezt az »átok-áldott« tájat, birokra kelnek vele és káromolják, de máshol talán nem is tudnának meglenni. Legyen a hőse ezeknek a kis írásoknak akár gazember, vaksi aggastyán,

új óvodáért küzdő óvónő vagy kilenc gyerekekkel vergődő özvegyasszony, Németh István újságírói érzéke és írói vénája mindig megtalálja életükben a mozzanatot, amelynek alapján a példa felé sarkíthatja »történeteiket«; legyenek e mozzanatok akár a társadalom ügyének előmozdítói, tragikus emberi buktatók, vagy csak összegező szándékú pillanatképek. Bár kisemberekről van szó, ezeknek az írásoknak jelentős hányadában — nem tudni, tudatos törekvésről van-e szó vagy mert ilyenekkel találkozott Németh István — szinte tipológiai pontossággal kinyomozhatók a vajdasági falu és parasztság jellegzetes típusai: a napszámosemberek, a kubikusok, a juhászok, a kenderáztató munkások stb. Letűnőfélben levő vagy utolsó képviselőikkel kihaló szegényember-típusok és életformák leírására, »megmentésére« vállalkozott a szerző ilyen jellegű írásaiban, s talán nem is kell mondani, hogy ezzel szándéka jóval túlmutat a szokványos zsurnalisztikai írások keretén: sok olyasmit is »elvégeznek« vagy legalábbis »észben tartanak« e kis szövegek a leírt szó szintjén, amelyek még mindig a kutatókra várnak, s szeretnénk hinni, hogy találnak is maguknak munkát, nem kések el. A néprajzkutató Kiss Lajos híres könyvében (*A szegény ember élete*) megörökített »nehezen élők« nem egy vajdasági képviselője került újságírói feladata végzése közben Németh István tollára, s ahogy a könyv megjelenése óta (és előtte) publikált »kéthasábosokat« számba veszi az ember, még jó néhány hasonló szép portréval gazdagodhatott volna a *Zsebtűkór* vagy egy esetleges későbbi válogatás.

Néprajzi vonatkozásai képezik talán a legérdekesebb rétegeit ennek a könyvnek. A szegényember-típusok mellett azonban egész sor mesterség leírása is megtalálható Németh Istvánnál (külön ciklus a könyvben), ám sohasem a száraz lajstromozás igényével és módszerrel. Mindig az ember *mögül* hámozhatók ki ezek a néprajzi vonatkozások. Ugyancsak adatok és vonatkozások seregét szövi be a szerző írásaiba, amelyek az »észben tartás« funkciójával közsegeink, településeink keletkezésének történetére vonatkoznak. Természetesen szó sincs arról, hogy ezek a néhány lapos kis írások elvégzik mindazt, ami művelődéstörténetünk, településtörténetünk, néprajzkutatásunk sürgető adóssága. Csupán figyelmeztetnek a maguk közötti módján, s egyben hagyományaink élő voltát, létezését bizonyítják: a moraviai református templom építészeti érdekessége vagy a bezdáni damasztzövőök ma is élő tradíciója korántsem kultúránk, múltunk gyökértelenségét mutatja, hanem éppen az ellenkezőjét: a hagyománytalanságot valló egykori siránkozás helyett — művelődéstörténeti és folklorisztikai publikációinkkal párhuzamosan — a még élő hagyományaink is feltárasra várnak. Németh István könyvének gazdag vonatkozásai erre is utalnak.

A fentiekben csak vázlatosan utaltunk ennek az érdekes könyvnek néhány vonatkozására, de reméljük, lesz, aki részletesen is elemzi gazdag szövetét (Bori Imre jelezte a *Zsebtűkór*ról írt méltatásában a »terjedelmesebb tanulmányt«). Mert Németh István könyve szinte dokumentuma napjainknak, szóban elmondott kis dokumentumfilm szinte minden írása. Így, együtt, kötetben pedig keresztmetszetét adják életünknek, legalábbis azt a keresztmetszetet, amely az újságíró »zsebtűkrében« megmutatkozik.

A »hogyan látás« is lényeges összetevője Németh István könyvének. A szűkre szabott terjedelem már eleve sejteti, hogy nincs hely az emberi situációk részletes kifejtésére; az újságíró ezekben az írásokban ugyanúgy küzd a rendelkezésére álló megszabott »ablak« adta terjedelemmel, mint a száraz beszámolót író társa. Két hasábon tömörítve kell tehát minél többet elmondani, és természetesnek, hitelesnek maradnia, hisz élő emberekről van szó, akiknek neve is odakerül az írásba. Németh István tehát alanyait szólaltatja meg, azok beszélnek helyette. Az író kommentárja a minimumra csökken, legfeljebb a legszükségesebbeket érzékelteti, tömondatokban. S minden ilyen rövid mondatnak sokkal nagyobb információ-mennyiséget kell hordoznia, mintha lenne hely elegendő. S éppen itt mutatkozik meg a szerző írói alakító képessége: kevés szöveggel minél többet mondani, érzékeltetni. Sok esetben éppen a »hogyan« az az összetevője Németh István kis írásainak, amely áttemeli a szokványos újságírói teljesítmény szintjéről az irodalom felé. A legszebb írásokban pedig még a

lírai hangütés is megjelenik, egy-két mondattal szinte költészetté tudja varázsolni Németh István ezt a tájat.

»A kritikus precíz mondatokba szereti szedni lelkesedését« — írta Osvát Ernő egyik kis mulandó cikkében. Németh István könyvéről azonban nehéz precíz mondatokban írni. A legszebben talán Gál László írt róla egy *Böngészőben*, s mindazt elmondta (el merete mondani), amit a kritikus nem mondhat el éppen az Osvát Ernő-féle definíció kényszere miatt. Azt a meleg emberséget ugyanis, amely Németh István írásából kisüt, aligha lehet »precíz« mondatokba szedni.

Végezetül csak ennyit: Németh István tarsolyában még néhány Zseb-tükörre való anyag van. Szeretnénk abból is látni együtt legalább még egy kötetre valót.

JUNG KÁROLY

A KIBONTAKOZÁS ÚTJÁN

VARGA ZOLTÁN: *Szökés*.

Híd, 1972. 6—12.

Varga Zoltán legújabb regénye, amely 1972 második felében jelent meg a Hídban folytatásban, sok mindent bizonyít, de elsősorban szerzőjének fáradhatatlanságát és érdeklődését, közlési szomját és kísérletezési kedvét. E sorok írója néhány éve igyekszik követni pályafutását, bepillantást nyerni irodalmi tájunk e sok szempontból egyedülálló alkotójának világába. Ezért számára e regény várt, az író alkotóútjából fakadó, logikus megnyilatkozás. Már előjáróban leszögezhetem, hogy Varga Zoltán útja az általánostól az egyedi felé tart, vagy talán jobban megfogalmazva azt mondhatnám, hogy míg régebben egy-egy nem teljesen motivált egyedi eset általánosítása volt kifejezési módja, most más kifejezési módot igyekszik alkalmazni: az egyedi sors ábrázolása áll ismét a központban, de a sokszor erőltetett absztraháló általánosítási vágy nagyjából elmarad, ellenben ehelyett az egyedi eset leírásának oly mélységét kapja az olvasó, amely irodalmunkban szinte egyedülálló. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy Varga Zoltán teljes mértékben szakított írói múltjával, ellenkezőleg: eltéphetetlen szálak fűzik ahhoz, azonban e művében sikerült egy hatalmas szintetizáló folyamat lebonyolítása, amikor is főhősében, illetve annak egy-egy le nem írt vagy esetleg mégis megírt történetében, felbukkannak a korábbi hősök lelki vonásai, társadalmi hovatartozásuk és élményeik. Így lett e regény egy nagy összegezés: a múlt vívmányainak újraértékelése és az első lépés az új kifejezési mód útján.

A *Szökés* tulajdonképpen egy sodró erejű belső monológ, amelyet csak itt-ott bont meg egy-egy rövidke párbeszéd. Varga Zoltán nagyon jól ismerte fel e kifejezési mód előnyeit és veszélyeit is. Ez elsősorban stílusán mutatkozik meg, amely — a belső tartalom és mondanivaló miatt — sokban eltér eddig ismert kifejezési módjától. Eddigi zárt stílusát, amelyen belül arányos szerkezetű és áttekinthető mondatok uralkodtak, most egy másik váltja fel: mondatai vég nélküli áradattá alakultak át, a belső monológ csapongása szinte nem engedi meg egy-egy gondolat »végigkövetését«, újabbak bukkannak fel a hős elméjében, amelyek más tájakra sodorják őt és az olvasót is. A mondatokon belül állandó feszültség uralko-